

Леся Степовичка

СВІТЛА ОАЗА ГОНЧАРЕВОГО ДУХУ

*Хто поета хоче взнати,
мусить йти до його хати.*

Й. В. Гете [4, с.161]

Світла оаза – це я про ту скромну хатину, що розмістилася на вулиці Клубній, 25, у Ломівці (нині – район міста Дніпра), куди повернувся 1946 року боєць-червоноармієць, молодий письменник Олесь Гончар. Де на нього чекала старша сестра Шура, і де він знайшов найкращий на світі притулок, затишок, родинне тепло, якого йому так бракувало на війні. Світла оаза – це й душа його сестри Шури, яка відкрилася для нього найчистішим джерелом доброти, ніжної ласки, сестринської турботи.

Можемо собі уявити молодого Олесь дуже щасливим у цей час, адже саме в ці роки в цій хатині при світлі карбідної лампи було написано роман-трилогію «Прапоносці», який приніс йому світову славу. Ця хатина була свідком і доле-носного знайомства Олесь з красунею Валею Білою, сусідкою, що жила поруч, студенткою філологічного факультету Дніпропетровського держуніверситету, де навчався і сам Олесь. Вона стала дружиною, берегинєю його творчості, його надійним тилом.

Згадує Валентина Гончар: «Ми познайомилися спершу з Шурою Біліченко, а потім вже з Олесем. І було це так. Моя мама Олександра Федорівна Мала вміла добре шити. Вона працювала швачкою, а у вільний час, щоб допомогти батькові утримати багатодітну родину, ще підробляла, обшиваючи всю Ломівку. Звісно, я допомагала мамі в цій цікавій жіночій справі. Жили ми тоді у Ломівці на Клубній, 6. До мамі заходили сусідки, замовниці

вбрання. І якось завітала до нас і Шура Біліченко, на той час уже, певно, заміжня, з прізвищем Сова, яка проживала на Клубній, 25. Не пригадую, у якій справі. Стояв рік так 1938–1939-й... Побачивши мене, дівчинку, коло мамі, схилена над шитвом, Шура сказала: „От би таку наречену моєму братікові!“ Сказала, та й пішла собі... А слова її стали пророчими. Тільки не одразу, а значно пізніше...»

Олесь Гончар. Таким постав перед сестрою в Ломівці, повернувшись із фронтів Другої світової. Фото, 1945 р.

Потім доля поведе Олесь Гончара до Києва, до нового письменницького життя, до премій, до слави, до великої громадської праці, але він часто повертатиметься думками до цього домашнього ломівського раю, згадуватиме стару грушу, смачними плодами якої завжди насолоджувався, приїжджаючи до сестри. Про велике і славне життя письменника, про славу дружбу брата й сестри, які були обділені дорожнім спілкуванням у дитинстві, багато написано. А я хочу розповісти про роль цієї хатини і цієї сестринської душі, яка світила Олесеві й за гробом, після того, як його не стало в липні 1995 року.

Усім, хто знав Олесь Гончара за життя, легше судити про нього, якою він був людиною. Про нього надруковано багато книжок – спогадів, листів, щоденників. Тим же, хто не знав Гончара як людини, а лише читав його твори, по смерті його збереглася грандіозна можливість пізнати чи продовжувати пізнавати його душу. Злегка перефразовавши Гете, можна сказати: «Хто поета хоче взнати, мусить йти до його хати». Мені поща-

стило жити по сусідству із цією ломівською хатиною Олеся й Шури Гончарів та їхніх батьків. Ця хатина стала справжньою чистою і світлою оазою не лише інформаційно-інтелектуального, а й емоційного, по-

Олександрі Терентіївні – 96. Зліва направо: В. Пушкін, І. Цюп'як, О. Т. Сова, Л. Степовичка, Г. Жданова, Р. Івченко. Фото, Ломівка, 7.04.2010 р.

глибленого пізнання Олеся через пізнання його родинного духу в особі його сестри Олександри Терентіївни Гончар-Сови. Хатина стала меморіальним музеєм Олеся Гончара, спершу народним, а пізніше й меморіальну дошку відкрили на стіні. А сестра пережила свого улюбленого «братика» рівно на двадцять років, і весь цей час людська доріжка до її хатини не заростала травною забуття. До неї приходили послухати спогади про Олеся Терентійовича письменники, цілими класами школярі, групами – студенти, викладачі шкіл та вишів – найчастіше Дніпропетровського національного університету, який згодом став носити ім'я Олеся Гончара, та Національного гірничого університету, в якому було засновано Центр культури української мови імені Олеся Гончара. Олександрі Терентіївні судилося стати всенародною улюбленицею і в якомусь сенсі продовжити місію свого великого брата, яка, безперечно, полягала у збереженні найголовніших моральних первнів: людяності, доброти, духовності, щирості між людьми... Той, хто особисто не був знайомий з Олесем Терентійовичем, побувавши в ломівській хатині, відчувши щирі гостинність і тепло його родичів, думав: «Якщо така сестра і такі племінниці, то яким же людяним був і сам Гончар!»

Збереження Олександрою Терентіївною книгозбірні з подарованих книг брата, творення літературно-мистецької Гончаріади по його смерті, багаторічна низка інтерв'ю для ЗМІ, плекання духовної атмосфери Олеся Гончара в хатині-музеї на Клубній, 25, у Ломівці, збір коштів і спорудження Покровської церкви за її активною участю – як відлуння Олесевого Собору наших душ – ось той животворний внесок у культуру нашого краю, який здійснювала протягом десятиліть і десятиліт ця прекрасна, дивовижна жінка. Вона була постійним і бажаним гостем Центру культури української мови імені Олеся Гончара в Технічному уні-

верситеті «Дніпровська політехніка» (донедавна Національному гірничому). Її виступи завжди залишали незабутній чар минушини, дарували креативну енергетику гончарівського гнізда, спонукали до добрих дій в ім'я української справи.

Ушанування пам'яті Олеся Гончара та культурологічної діяльності Олександри Терентіївни Біліченко-Гончар-Сови студентами та викладачами Національного гірничого університету з роками склалися в добру традицію.

Згадує професор, колишній завідувач кафедри історії та політичної теорії НГУ, директор Інституту гуманітарних проблем НГУ Віктор Пушкін: «Уперше я побачив Олександру Терентіївну ще за життя Олеся Гончара, який, живучи в Києві, вже будучи відомим письменником, лауреатом державних премій, навідувався час від часу в Ломівку до рідної сестри. Я працював тоді в міськкомі комсомолу, і ми приїхали з Володимиром Кузьмінецьким, головним редактором газети „Прапор юності“, у Ломівку на Клубну, 25 погостити з Олесем Терентійовичем про різні справи. Стояла весна 1966-го року. Було тепло, сонячно, ми розташувалися на подвір'ї біля хатини під грушею, яку посадив Гончар, і обговорювали план поїздки письменника до міста металургів Дніпродзержинська, де він збирав матеріал для свого майбутнього роману „Собор“».

З'явилася Олександра Терентіївна, привітно усміхнулася до нас. І, незважаючи на те, що родина вже пообідала, заходила накривати стіл для гостей, готувати чай. І хоча це було спершу поверхове, „шапошине“ знайомство – мені було 28, Олександрі Те-

О. Т. Сова прийшли вітати професори В. Пушкін, А. Поповський, М. Степаненко, С. Ігнат'єва, доценти й викладачі Н. Степаненко, І. Цюп'як, Н. Слобода, О. Чумак, Н. Костюк, письменниця Л. Степовичка. Фото, Ломівка, 4.04.2012 р.

рентіївні – 52, ця жінка справила на мене враження – гостинна, добра, щедра, щира, кинула всі хатні справи, щоб приділити увагу знайомим свого любого брата.

Із самим Олесем Терентійовичем я був знайомий децю раніше. Якось, укотре перебуваючи у Дніпропетровську, письменник проїздив увечері містом повз

міськком комсомолу, будівля якого була розташована навпроти драмтеатру імені Горького, і помітив світло у вікні. Він завітав до нас. Я працював тоді з літературною молоддю, а Олесь Терентійович ціка-

вився літературними справами на Дніпропетровщині. Ми звернулися до нього за підтримкою, запропонували організувати його зустріч із творчою молоддю. Він охоче погодився і небагом прибув до нас на літературний семінар із цілим письменницьким десантом, до якого належали О. Бейлінов, Ф. Залата та інші.

Варто сказати, що Олесь Терентійович ніколи не просив про щось, але ми самі відчували, коли треба допомогти. Кілька разів навідавшись до цієї родини, я бачив, що інколи тут виникали нагальні потреби – у дрівцях, вугольку, і ми намагалися допомогти цим добрим людям. Так ми й досі не забуваємо це обійстя, прагнемо допомогти в разі, якщо пошкоджено телефонну лінію чи виникають якісь інші побутові проблеми.

У 2003 році ми створили в НГУ Центр культури української мови імені О. Гончара. Відтоді щороку 3 квітня ми приймаємо нашу улюбленицю [Олександру

Олександра Терентіївна з головою Дніпропетровської ПО НСПУ, головним редактором журналу «Січеслав» Лесею Степовичкою. Фото, Ломівка, 7.10.2010 р.

Терентіївну] в нас на Гончарівське свято, а 4 квітня їхали до неї в Ломівку вітати з народинами. А щороку на Трійцю їздимо на Полтавщину в село Суху, в хатину-музей, де зростав Олесь Гончар.

Олександра Терентіївна була незвичайна жінка, сповнена бажання зробити для людини якесь добро. Якось Олесь Терентійович сказав мені: „Після війни, якби не Шура, я б не вижив. Вона запросила

В Олеській світлиці. Фото

мене у них жити, а чоловік її Гаврило на поліг, щоб я не їхав до Харкова на навчання, а перевівся в місцевий університет. Я залишився і почувався якнайкраще. Хоч Шура й Гаврило тяжко працювали, і достатку в родині не було ніякого, вони оточили такою любов'ю студента, недавнього фронтовика, що я мав і хліб, і чисту гімнастерку, і карбідну лампу. Міг ночами писати. Мені було створено всі умови для навчання і творчості”.

Олександра Терентіївна була щира, чуйна, для кожного знаходила добре слівце. А ще вона була цілителька, лікувала людей молитвою, витучала таку доброту й креатив, що навколо неї вицухала всяка агресія. Вона була велика жінка, не лише як сестра О. Гончара, а за своєю материнською, людяною суттю. Через це до неї тягнулися люди» [3, с. 7].

Олесею Гончару судилося не лише письменницьке щастя, успішна кар'єра всесвітньо відомого автора відомих романів і новел, але й родинне щастя. Відомий гончарознавець, проф. Микола Степаненко наводить цитату зі щоденника літератора: «В галактиці людства – маленьке сузір'я людей: його рідна сім'я. Тепле, найдорожче», і розмірковує на тему гончарівської родини: «У цьому складному, розвихреному

З усієї України з'їхалися вчені, письменники, дослідники пошанувати Олесь Гончара та Олександру Сову. Фото, Ломівка, 4.04.2003 р.

світі „маленькими краплинами”, „теплим, найдорожчим” для Олесь Терентійовича були „ангел-хранитель”, „людяна, прекрасна” дружина Валентина, „духовно близька, співзвучна, батькова улюбленичка” дочка Людмила, „довірливий і беззахисний”, „безмежно добрий” син Юрій, „єдині надії, єдині радості життя” онуки Леся й Валя. Письменник дякував Богові, що послав йому „мудру сестру” Олександру з її „совісним, чесним, надійним” чоловіком Гаврилом та „купою совенят” – племінниками Сергієм і Василем, Вірою й Тетяною».

Дослідниця щоденників О. Гончара, проф. Світлана Ігнатєва згадує улюблений вислів Олександри Терентіївни – «Дай Боже жити, не тужити і до старості дожити...», й описує свої враження від хатини-музею: «Хвилюючись, переступаєш поріг цього храму, оглядаєш ту саму пічку, яка колись зігрівала виснажене війною тіло й душу Олесь Гончара, оті самі фото, шафу з книгами, ікони на покуті... , а ще... корабель. Здається, зараз він підійме свої червоні вітрила і понесе нас у далекі-далекі краї, такі теплі й незвідані, затишні й не дуже, про які так мріяв Олесь Гончар...»

Я мала щастя долучитися до духовної атмосфери родини Гончарів саме через «бабусю Гончар», як ми її любовно називали. Бувала в неї, і не лише в

рамцях письменницької роботи, а чисто по-людськи, по-сусідськи. Понад десять років на Різдво колядувала в Олександрі Терентіївни. І вона запрошувала щоразу приходити наступного року. В цій Богом благословенній хатині, на Клубній, 25, природно зберігався правічний старосвітський уклад родини Біліченків-Гончарів-Сов. Теплилася лампадка перед старовинним іконостасом, потріскували дрівця в пічці. Це перед цими іконами правила гаряча щира сестринська молитва за «братіка», який воював на фронті. І він відчував себе «заговореним», бо кулі його оминали. Писав у фронтовому щоденнику: «Кто-то за мене молиться» [1, с. 80]... Тут збереглися без змін його стіл, ліжко, етажерка з книгами, старі світ-

лини на стінах. Усе, як за Олесь. Тільки свіже число «Літературної України». Сестра Шура хвилювалася щоразу, розгортаючи газету, казала, «а раптом там щось про „братіка” прочитаю»... А ще любила журнал «Січєслав», у якому пишуть про її Олесь.

Через особливу душевність Олександра Терентіївна багатьом із нас нагадувала власну бабусю: і вислухає тебе, і приголубить, і пораду дасть, і гостинцем почастує.

Вона мала дар передбачення. На Різдво 2013 року я спитала її, що вона думає про «кінець світу», про який навколо стільки торочать – і в ЗМІ, і серед людей. Вона відповіла так: «Кінець світу нікому, дітки, невідомий, окрім Бога святого. А от у чотирнадцятім годі як налетить зелена сарана, то спасу від неї не буде! Багато молодих людей загине». Я поди-

Фото, Ломівка, 4.04.2013 р.

увалася її словам, а вже через рік ми почули і про «зелених чоловічків» у Криму, і про Іловайську трагедію. От тобі й «зелена сарана»! – подумалося.

Сьогодні музеєм опікується родина Олесь Гончара, племінниці Тетяна Гаврилівна та Віра Гаврилівна Сиви. Усе ніяк не вдається передати його на баланс міста. А екскурсії в музеї проводить на громадських засадах науковий співробітник ДНУ імені О. Гончара Наталя Щербак. Недавно до міста й до музею приїздив із Києва режисер Валерій Степанян, який знімає документальний фільм до 100-річчя Олесь Гончара... Стежка до хатини не заростає.

Поет Віктор Корж щиро любив свого великого земляка, переймався його долею. Олесь Гончар згадував у своєму щоденнику: *«Цькування наростає. Газети відхрещуються від вчорашніх позитивних оцінок. На партактивах улюлюкання. В областях нереслідують за одне лише знайомство з автором „Собору”. Корж, кажуть, звільнили з роботи за те, що їздив до мене на ювілей»* [2, с. 17]. Віктор Корж присвятив Олесеві Гончару цілий оберемок віршів. Ось один із них:

ЕЛЕГІЯ ДОРОГИ

О. Т. Гончару та О. Т. Сіві

Осанна Шевченківській вулиці,
де Троїцький поруч Собор,
мов гамір студентського вулика,
опікував рівно сам Бог.

Філфаківська давня будівля,
на вікнах – морозяний цвіт...
А Вас треті півні будили
і кликали в той дивосвіт.

З Ломівки далекої пішки
Ви йшли крізь снігів каламуть,
було в тім символіки трішки:
в науку ж не їдуть, а йдуть...

Дорогі солдатські не безвісти
пропали... Їх грім не затих...

Душа ж причащалась небесністю
і віщою мудрістю книг.

Хвилини з віками ріднилися,
творився буття древній круг,
у нім – філології дивності,
народу незнищений дух.

Світання спинялось над плесами,
О, як розгадати цей стрим?
Вам чутно? – «Олесью, Олесику!» –
з дитинства ще голос сестрин.

Про біль, а чи жаль не обмовитесь,
та вернете з далей своїх,
де Вас зачекалася молодість
на тій найсвятішій з доріг.

У цій вірші так щемно бринить ностальгія за Олесем Гончарем та за його улюбленою сестрою Олександрою, які вже пішли в засвіти. У цій вірші прекрасного поета, якого вже теж немає серед живих, так відчутно лунають голоси незабутніх, дорогих нам людей. У ній яскраво відбито атмосферу тих далеких часів, які нам не дасть забути добра поезія, сакральна хатина-музей у Ломівці і наша незрадлива пам'ять, допоки ми живі.

Література

1. Гончар О. Катарсис / Олесь Гончар. – К. : Український світ. – 2000. – 136 с.
2. Гончар О. Щоденники : у 3 т. / Олесь Гончар. – К. : Веселка, 2003. – Т. 2. – 608 с.
3. Пушкін В. Велика не тільки тому, що сестра Олесь Гончара / Віктор Пушкін // Праведниця, або Сота весна Олександри Терентіївни Сиви. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014. – 48 с.
4. Goethe J. Berliner Ausgabe. Poetische Werke / Johann Wolfgang von Goethe. – Berlin, 1960. – В. 3. – 420 s.

Березень 2018 р.

